

Státní okresní archiv Cheb

Cech hřebenařů, soustružníků a nožířů Aš

1723–1860

Inventář

EL NAD č.: 1543

AP č.: 1574

PhDr. Jana Kolouchová

Cheb 2015

Obsah

Úvod:

I. Vývoj původce archiválií	3
II. Vývoj a dějiny archivního fondu	6
III. Archivní charakteristika archivního fondu	6
IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu	7
V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení pomůcky	8
Seznam použitých pramenů a literatury	9

Přílohy:

Příloha č. 1: Seznam použitých zkratk	10
Inventární seznam	11

I. Vývoj původce archiválií

S rozvojem řemeslné výroby ve městech jsou spjaty i počátky bratrstev a cechů.¹ Nejenže měly působnost z hlediska spolčování, ale také sehrály svou úlohu v otázce sociální a náboženské. Charakter bratrských sdružení se postupně rozšířil o vlastní hospodářské zájmy jednotlivých řemesel a od 14. století vznikaly první cechovní organizace, jejichž vrchol nastal v 15. a 16. století.² Ke slučování se městských řemeslníků v rámci jednoho nebo více výrobních oborů docházelo pod heslem „Amor et paritas.“³

Cechovní organizace měly svoji pevně stanovenou hierarchii. V jejich čelech stáli cechmistři spolu se staršími spolumistry, kteří byli voleni na cechovních shromážděních. Jejich volba musela být potvrzena městskou radou nebo vrchností. Cechmistr měl výkonnou a soudní moc a v první řadě dbal na dodržování statutárních stanov.⁴ Statuta neboli artikule určovala pravidla fungování cechu, obsahovala normy pro provoz a zachování kvality výrobků, pro přijímání členů, vzdělávání řemeslnických učňů a reflektovala i zásady dobrých mravů. Obvykle byla uložena v pokladnici spolu s privilegii, pečetidly a ostatními písemnostmi, ale také s cechovním majetkem.⁵

Cechy dohlížely na kvalitu i kvantitu výrobků, nákup surovin, kontrolovaly dodržení pracovních postupů a určovaly cenu zboží, výši mzdy tovaryšů, jejich pracovní dobu i nárok na volno. Zajišťovaly výchovu a vzdělání učedníků i tovaryšů, určovaly jejich počet, zakazovaly nekalou soutěž a kontrolovaly přijímání nových mistrů. Starobylé zvyklosti a vnitřní uspořádání přísně dodržovaly.⁶

Důležitou osobou pro zřízení a chod cechu byl tzv. „obman.“⁷ Zatímco například v Chebu a jiných městech docházelo ke komunikaci mezi cechy a městskou radou, situace v ašské oblasti byla poněkud jiná. Odlišnost byla dána držbou panství. Cechy zde byly podřízeny přímo vrchnosti v podobě významného rodu Zedtwitzů. Jejich držba územně

¹ Bratrstvo je chápáno ve smyslu dobrovolné organizace řemeslníků, zakládané původně z náboženských důvodů, cechem se rozumí řemeslnická korporace, jejíž členové museli být všichni příslušníky řemesla. Blíže SCHULZ, Knut. *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010, s. 57.

² SIEGL, Karl. *Alt-Egerer Zunfteleben*. Eger : J. Kobrtsh & Gschihay, 1916, s. 5.

³ Tj. Láska a rovnost.

⁴ PÁTROVÁ, Karin. *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem : polovina 16. – polovina 19. století*. Stará Boleslav : Oblastní muzeum Praha – východ v Brandýse nad Labem, 2010, s. 5.

⁵ SCHULZ, K. *Handwerk*. s. 57–60.

⁶ Srov. SIEGL, K. *Alt-Egerer Zunfteleben*. s. 13–15.

⁷ „Obman“ je doložen i na území Chebska, kde v době jagellonské byl z řad tzv. vnitřní rady volen radní, který reguloval veškerou produkci v rámci svěřeného oboru. Pobíral část příjmů cechovního mistra formou pravidelného platu. Podléhali mu tzv. „přísežní mistři“ (Geschworene Meister), jejichž počet kolísal od dvou do čtyř a byli pravidelně každý rok obměňováni. Blíže HALLA, Karel a kol. *Umění gotiky na Chebsku*. Cheb : Galerie výtvarného umění v Chebu, 2009, s. 113.

spadala do hranic ašského výběžku, který současně tvořil i geografický rámec působnosti cechovní soustavy. Centrem řemeslné výroby byla sice Aš, ale ta pod sebou sdružovala i další místa, jako jsou např. Hranice, Podhradí, Krásná, atd.⁸

O velikosti ašského cechu hřebenařů, soustružníků a nožířů se nedochovaly žádné záznamy. S jistotou je možné tvrdit, že největšího věhlasu a rozmachu se dočkali až v 18. století. Nejstarší zápis pochází z 31. ledna 1723.

Roku 1783 působil v Aši mistr cechu Johannes Meyer, roku 1840 Friedrich Grimm a např. roku 1846 bylo zmíněno devět soustružníků. Dalšími mistry z let 1723–1860 jsou např. Johann Nicol Meyer st., Johann Nicol Meyer ml., Nicol Rossbach, Johann Adam Baumann, Johann Nicol Baumann, Johann Ludwig, Johann Peter Träger, Christoph Glässel, Johann Michael Richter, Wolfgang Müller, Johann Martin Richter, atd.

Cech hřebenařů, soustružníků a nožířů nepředstavoval nic neobvyklého. K jejich spojení docházelo z praktických důvodů. Soustružník je považován za kovodělné a zároveň i dřevodělné řemeslo. I přestože v minulosti pracoval výhradně s dřevěným materiálem, od dob průmyslové revoluce na přelomu 18. a 19. století se díky zdokonalenému soustruhu prosadil i ve zpracování železa. Nožíři se postupem času stali odborníky na jemnou kovodělnou práci a hřebenaři využívali při výrobě svých produktů jak dřevo, tak kov.

Hřebenařů bývalo vždy poskrovnu, proto pro ně bylo spojení s jinými řemesly existenčně nutné. V 16. století jich působil v celém Českém království pouze 134. I přes nepatrný počet jejich živnost vzkvétala a nadále se rozvíjela, a to především ve městech. Na venkově dřevěnou část vyhotovil jakýkoliv řemeslník pracující se dřevem a olověný hřeben pracující s kovem.⁹

Soustružník byl dlouhá považován za specializaci řezbáře. Na počátku 16. století býval označován také jako struhadelník. Soustružníci strouhali nejrozmanitější věci, vyráběli dřevěné lžíce, korbely, kuželky, pouzdra, talíře, atd. Mezi jeho náčiní patřil soustruh, nebozezy, pilníky, hoblíky, dláta a rašple.¹⁰ Průmyslová revoluce však přinesla starému řemeslu další možnost uplatnění v podobě zpracování železa.

Nožíři byli také specializací nikoliv však dřevodělného řemesla, nýbrž kovodělného. Původně vznikli jako odvětví kovářů a zámečníků. Nejenže vyráběli hotové nože,

⁸ ALBERTI, Karl. *Beiträge zur Geschichte der Stadt Asch und des Ascher Bezirkes* IV. Asch : Selbstverlag, 1940, s. 677.

⁹ WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách 1526–1620*. Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909, s. 599.

¹⁰ TAMTÉŽ, s. 558.

ale i polotovary na jejich další opracování.¹¹ Díky jejich velmi úzkému zaměření, nebyl jejich počet nikterak velký. Nejbližším odvětvím jim byli mečíři.¹²

Stejně jako u ostatních řemesel bránilo dalšímu vývoji cechu hřebenařů, soustružníků a nožířů jeho konzervativní uspořádání. Během 18. začala do cechovního zřízení zasahovat státní moc. K tvrdším postupům bylo přistoupeno za vlády Karla VI., kdy byl 16. listopadu 1731 vydán Generální cechovní patent pro české země, kterým mj. byli pověřeni dozorem nad cechy cechovní inspektoři. Dne 5. ledna 1739 byly vydány Generální cechovní artikule pro cechovní pořádky dědičných zemí českých, které sjednotily cechovní předpisy především v oblasti vzdělávání řemeslnického dorostu, jejich mzdové podmínky a získání mistrovského práva.¹³

V 60. a 80. letech 18. století v důsledku rozvoje a zavádění manufakturní výroby došlo postupně k rušení některých cechů a nové se již nezřizovaly. V roce 1765 byl vydán dekret, který opravňoval tovaryše vykonávat živnosti i bez cechovní příslušnosti, a v roce 1776 došlo k vyhlášení „svobody obchodu a výroby.“ Tím vznikla kategorie svobodných živností, která nevyžadovala cechovní organizaci.¹⁴

Rozsudek zániku výše nastíněné cechovní soustavy učinil František Josef I. svým císařským patentem č. 227, jímž dne 20. prosince 1859 vydal Živnostenský řád platný od 1. května 1860. Tento patent sjednotil a uzákonil provozování řemesel i obchodu. Všechny dosud platné předpisy o nabývání živnostenských, továrních a obchodních oprávnění, dále i všechny starší a s tímto živnostenským řádem neslučitelné předpisy byly prohlášeny za zrušené. Cechy byly zrušeny a namísto nich nastoupila živnostenská společenstva, která navázala na jejich činnost a tradice.¹⁵

Cech hřebenařů, soustružníků a nožířů v Aši jistě působil ještě 5. března 1860, kdy byl učiněn zápis o jmenování mistrem Karla a Christiana Richtera. Kdy přesně ukončil cech svou činnost, nebylo možné určit. Nicméně lze předpokládat, že k tomu došlo ke konci dubna téhož roku.

¹¹ SCHULZ, K. *Handwerk*, s. 180–181.

¹² WINTER, Z. *Řemeslnictvo* s. 485–487.

¹³ Více PÁTROVÁ, K. *Řemeslnické cechy*, s. 10.

¹⁴ TAMTÉŽ, s. 11.

¹⁵ TAMTÉŽ.

II. Vývoj a dějiny archivního fondu

Dle záznamů v přírůstkové knize byly dne 29. června 1960 předány do archivu dokumenty MNV Aš. Jednalo se o 241 balíků z let 1945–1955 bez bližšího označení obsahu spisů a byly zaevidovány pod č. př. 114. O nakládání s dokumenty u původce či jejich uložení před převzetím do archivu se nedochovaly žádné písemné informace.

Úřední knihy vzniklé z činnosti cechu hřebenařů, soustružníků a nožířů v Aši mají zachovalou předchozí signaturu. Ta však nevznikla u původce fondu, nýbrž v pozdější době. V prvním případě se jedná o 266, 490 a ve druhém 488 H, 225. Ztráty, zničení nebo poškození dokumentů před převzetím do archivu nejsou doložené, nicméně jsou zřejmé.

III. Archivní charakteristika archivního fondu

Archivní fond Cech hřebenařů, soustružníků a nožířů Aš je torzovitého charakteru a obsahuje archiválie z let 1723–1860.

Po převzetí dokumentů MNV Aš do archivu došlo k vytrídění cizích původců, a tak byl vyřazen i archivní fond Cechy Aš (EL NAD 243). Při zpracování archivního fondu Cechy Aš roku 2011 bylo rozhodnuto o novém přerozdělení podle původců na jednotlivé cechy či sdružení cechů. Písemnosti vzniklé z činnosti cechu hřebenařů, soustružníků a nožířů byly převedeny do nově vzniklého fondu Cech hřebenařů, soustružníků a nožířů Aš (EL NAD 1543), Úředního záznamu č. 137/2011 ze dne 29. listopadu 2011, č. j. SOAP/020-0714/2011 převedena jedna úřední kniha (0,03 bm) a jeden balík (0,01 bm). Na základě protokolu o zrušení archivního fondu Cech soustružníků Aš (EL NAD 1542) ze dne 1. února 2015, č. j. SOAP/020-0128/2015 došlo k včlenění jeho archiválií (jedné úřední knihy – 0,03 bm) do archivního fondu Cech hřebenařů, soustružníků a nožířů Aš.

K archivnímu fondu cechu hřebenařů, soustružníků a nožířů nebyl v minulosti vytvořen inventární soupis. Údaje bylo však možné zjistit z inventáře fondu Cechy Aš (EL NAD 243) pořázeného již roku 1964 Fr. Veselým, L. Hudlickou a J. Slavíkem. Jmenovaný soupis byl ale plný chyb a nepřesností. Datace Knihy učňů a tovaryšů cechu (inv. č. 2) byla sice v pořádku, ale spisový materiál (inv. č. 3) nebyl nikterak označen a signován, byl pouze volně vložen v kar 3.

Jmenovaný inventární soupis zaznamenával i Knihu zápisů cechu z let 1786–1858. Při revizi roku 1994 bylo však zjištěno, že kniha chybí a tato skutečnost byla potvrzena

i při generální inventuře roku 2001. Z uvedených důvodu bylo tedy roku 2011 přistoupeno k novému zpracování.

Archivní fond obsahuje dvě úřední knihy a jeden jmenný seznam. V archivním fondu Cech hřebenařů, soustružníků a nožířů Aš byly archiválie rozdělené na úřední knihy a spisy. Obě úřední knihy jsou věnovány osobám působícím uvnitř cechu. Inv. č. 1 zaznamenává osoby spojené s cechovní výrobou, ve všech zápisech věnuje se nově jmenovaným mistrům a inv. č. 2 uvádí zápisy o nově přijímaných učních a tovaryších. Spisový materiál je tvořen jmenným seznam mistrů soustružníků z let 1808–1844.

Při zpracování nebyly vyřazeny žádné jednotliviny nearchivní povahy ani archiválie z důvodu přehodnocení významu. Rozsah archivního fondu po zpracování činí 0,07 bm a tvoří jej tři inventární čísla.

Po jazykové stránce je archivní fond zcela německý. Fyzický stav úředních knih není dobrý. Inv. č. 1 má poničený a natržený kolorovaný přebal a je poškozená prachem. Druhá úřední kniha je poškozená prachem, má rozvolněnou vazbu a je napadená insektem.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu

Inventarizovaný archivní fond se zachoval pouze torzovitě a poskytuje informace převážně o osobách pracujících v rámci cechu. Na základě zápisů o členech cechu, je možné interpretovat a dohledat dědickou praxi ve smyslu přesunu profese z otce na syna. Jelikož se dochovaly záznamy o přijímaných učních a tovaryších (inv. č. 2) a o nově jmenovaných mistrech (inv. č. 1), lze postupovat tímto způsobem napříč celými generacemi.

K hlubšímu studiu dějin cechu hřebenařů, soustružníků a nožířů v Aši bude potřeba využít i archiválie uložené v dalších archivních fondech. Pro získání komplexního pohledu na problematiku by bylo zapotřebí nahlédnout také do fondu Archiv města Aš (EL NAD 252).

V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky

Ve Státním okresním archivu Cheb archivní fond Cech hřebenařů, soustružníků a nožířů Aš uspořádala a archivní pomůcku v září až prosinci 2011 sestavila Jana Kolouchová.

Cheb, 23. února 2015

PhDr. Jana Kolouchová

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

SOkA Cheb, *Archiv města Aš*, EL NAD 252.

Literatura

ALBERTI, Karl. *Beiträge zur Geschichte der Stadt Asch und des Ascher Bezirkes IV*. Asch : Selbstverlag, 1940.

HALLA, Karel a kol. *Umění gotiky na Chebsku*. Cheb : Galerie výtvarného umění v Chebu, 2009.

PÁTROVÁ, Karin. *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem : polovina 16. – polovina 19. století*. Stará Boleslav : Oblastní muzeum Praha – východ v Brandýse nad Labem, 2010.

SEDLÁK, Vladimír. O ceších a jejich archivech. *Archivní příručka: sborník přednášek o archivní praxi*, 1948, s. 197–223.

SCHMIDT, Georg. *Zunftordnung der Leinenweber in Neumarkt (1662)*. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 1913, s. 383–392.

SCHULZ, Knut. *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010.

SIEGL, Karl. *Alt-Egerer Zunfteleben*. Eger : J. Kobrtsch & Gschihay, 1916.

WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

Příloha č. 1

Seznam použitých zkratk

bm	běžný metr
č. j.	číslo jednací
č. př.	číslo přírůstkové
EL NAD	evidenční list Národního archivního dědictví
fas	fascikly
MNV	místní národní výbor
SOkA	Státní okresní archiv
ukn	úřední knihy

Inventární seznam

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jedn. č.
---------	-------	---------------	----------------

I. KNIHY

1	<p>Kniha mistrů cechu
(Handwerks- und Meister- Buch vor e. e. Handwerk derer Drechslere im Marckt Asch)
– zápisy o nově jmenovaných mistrech s odkazem na vykonání mistrovského díla   Něm., 17 x 21 cm, vazba z lepenky, hřbet a rohy kožené s florální tematikou a geometrickými ornamenty, vázací tkalouny;
poškozená prachem, poničený a natržený přebal
Předchozí sign.: 266, 490</p>	1723–1860	ukn 1
2	<p>Kniha učňů a tovaryšů
(Innung der Kammacher-, Dreschler- u. Messerschmiedezunft Asch Aufgedingbuch 1725–1851)
– doklad o splnění zkušební doby učňů a jejich přijetí do učení 1725–1845
– vyučení učňů a přijímání tovaryšů 1729–1851   Něm., 17 x 21 cm, vazba z lepenky, hřbet a rohy kožené, vázací tkalouny;
poškozená prachem, napadená insektem, rozvolněná vazba
Předchozí sign.: 488 H, 225</p>	1725–1851	ukn 2

II. SPISY

3	Jmenný seznam mistrů cechu	1808–1844	fas 1

Název archivní pomůcky: Cech hřebenařů, soustružníků a nožířů Aš

Značka archivního fondu: Cech hřebenařů, soustružníků a nožířů Aš

Časový rozsah: 1723–1860

Počet evidenčních jednotek: 3 (2 úřední knihy a 1 fascikl)

Počet inventárních jednotek: 3

Rozsah v bm: 0,07 (úřední knihy – 0,06 bm, fascikl – 0,01 bm)

Stav ke dni: 23. 2. 2015

Zpracovatel archivního fondu: PhDr. Jana Kolouchová

Zpracovatel archivní pomůcky: PhDr. Jana Kolouchová

Počet stran: 13

Počet exemplářů: 5

Schválil: Mgr. Karel Halla
dne 23. 2. 2015–čj. SOAP/020-0161/2015